PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 **Impact Factor –7,212**

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI XALQARO BAHOLASH TADQIQOTLARIGA TAYYORLASH MUAMMOSINING PEDAGOGIK NAZARIYA VA AMALIYOTDA O‘RGANILGANLIK HOLATI

G‘ayniddinov Shayxislom Tolibjon o‘g‘li
Namangan davlat
pedagogika instituti o‘qituvchisi
E-mail: gshayxislom@gmail.com
+998950014595
https://doi.org/10.5281/zenodo.24041212

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash tadqiqotlariga (PISA, PIRLS, TALIS) tayyorlash muammosining xorijiy, MDH mamlakatlari va O‘zbekiston pedagogik tadqiqotlarida o‘rganilganlik holati tahlil qilingan. Xorijiy pedagogikada o‘qituvchining baholash savodxonligi va ma’lumotlar savodxonligi konsepsiyalari, MDH mamlakatlarida funksional savodxonlik modulini pedagogika OTM o‘quv rejasiga kiritish tajribasi, O‘zbekistonda pedagog kadrlar tayyorlash nazariyasi va xalqaro tadqiqotlar natijalari tahliliga oid ishlar ko‘rib chiqilgan. Xorijiy pedagogika OTMlarida tayyorlashning uch modeli (integratsiyalashgan, modulli, aralash) ajratilgan. Pedagogika OTMlari amaliyoti tahlili asosida tayyorlashning maqsadli, mazmuniy, texnologik va tashxis-natijaviy komponentlaridagi kamchiliklar aniqlangan va tadqiqotning ilmiy o‘rni belgilangan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, xalqaro baholash tadqiqotlari, baholash savodxonligi, ma’lumotlar savodxonligi, funksional savodxonlik, pedagogika OTM, o‘rganilganlik holati, tayyorlash modellari.

СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕННОСТИ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К МЕЖДУНАРОДНЫМ ОЦЕНОЧНЫМ ИССЛЕДОВАНИЯМ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ

Аннотация. В статье проанализировано состояние изученности проблемы подготовки будущих учителей к международным оценочным исследованиям (PISA, PIRLS, TALIS) в зарубежных, СНГ и узбекистанских педагогических исследованиях. Рассмотрены концепции оценочной грамотности и грамотности в работе с данными в зарубежной педагогике, опыт включения модуля функциональной грамотности в учебные планы педвузов стран СНГ, работы по теории подготовки педагогических кадров и анализу результатов международных исследований в Узбекистане. Выделены три модели подготовки в зарубежных педагогических вузах (интегрированная, модульная, смешанная). На основе анализа практики педагогических вузов выявлены недостатки в целевом, содержательном, технологическом и диагностико-результативном компонентах подготовки и определено научное место исследования.

Ключевые слова: будущий учитель, международные оценочные исследования, оценочная грамотность, грамотность в работе с данными, функциональная грамотность, педагогический вуз, состояние изученности, модели подготовки.

THE STATE OF RESEARCH ON PREPARING PRE-SERVICE TEACHERS FOR INTERNATIONAL ASSESSMENTS IN PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

Abstract. The article analyses the state of research on preparing pre-service teachers for international assessments (PISA, PIRLS, TALIS) in international, CIS and Uzbek pedagogical scholarship. The concepts of teacher assessment literacy and data literacy in international research, the CIS experience of including a functional literacy module in pedagogical university curricula, and Uzbek works on teacher education theory and the analysis of international assessment results are reviewed. Three models of preparation in foreign pedagogical universities (integrated, modular, blended) are identified. Based on an analysis of pedagogical university practice, gaps in the target, content, technological and diagnostic components of preparation are revealed and the research niche is defined.

Keywords: pre-service teacher, international large-scale assessments, assessment literacy, data literacy, functional literacy, pedagogical university, state of research, preparation models.

Kirish

O‘zbekistonning PIRLS, PISA, TIMSS va TALIS xalqaro tadqiqotlaridagi ishtiroki o‘qituvchi kadrlarni, birinchi navbatda bo‘lajak o‘qituvchilarni, ushbu tadqiqotlar metodologiyasi va talablariga tayyorlash masalasini kun tartibiga qo‘ydi. Muammoni ilmiy asosda hal etish uchun, avvalo, uning pedagogik nazariya va amaliyotda qay darajada o‘rganilganini aniqlash zarur. Bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlash muammosi pedagog kadrlar tayyorlash nazariyasi, ta’limda baholash nazariyasi, qiyosiy pedagogika va ta’lim siyosati sohalarining kesishmasida joylashgan; shu bois uning o‘rganilganlik holatini tahlil qilish har bir yo‘nalishdagi natijalarni ko‘rib chiqishni va tadqiqot predmeti nuqtayi nazaridan sintez qilishni talab etadi.

Maqolaning maqsadi — bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlash muammosining xorijiy, MDH va O‘zbekiston pedagogik tadqiqotlarida hamda pedagogika OTMlari amaliyotida o‘rganilganlik holatini tahlil qilish va tadqiqotning ilmiy o‘rnini belgilashdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tanqidiy tahlil qilish, qiyoslash, tizimlashtirish va umumlashtirish usullari, shuningdek, pedagogika OTMlari me’yoriy hujjatlari (malaka talablari, o‘quv rejalari, fan dasturlari, o‘quv-uslubiy majmualar, pedagogik amaliyot dasturlari) tahlili va professor-o‘qituvchilar hamda talabalar bilan suhbat usullari qo‘llanildi. Adabiyotlar uch darajada — xorijiy (ingliz tilidagi ilmiy jurnallar, OECD va IEA nashrlari), MDH (rus va qozoq olimlari ishlari) va O‘zbekiston (dissertatsiyalar, monografiyalar, OAK ro‘yxatidagi jurnallar maqolalari) darajasida o‘rganildi.

Natijalar va muhokama

Xorijiy tadqiqotlar. Xorijiy adabiyotlarda o‘qituvchi va xalqaro tadqiqotlar munosabati uch yo‘nalishda o‘rganilgan. Birinchisi — baholash savodxonligi (assessment literacy) konsepsiyasi: R. Stiggins tomonidan ilgari surilib [1], W. Popham [2] tomonidan pedagogik ta’limning majburiy komponenti sifatida asoslangan; C. DeLuca va hammualliflar uning ko‘p o‘lchamli modelini [3], Y. Xu va G. Brown esa amaliyotdagi baholash savodxonligining konseptual ramkasini [4] ishlab chiqdilar. Ikkinchisi — ma’lumotlar savodxonligi (data literacy): E. Mandinach va E. Gummer o‘qituvchining keng ko‘lamli baholash ma’lumotlarini talqin qilish va ular asosida qaror qabul qilish qobiliyatini kasbiy kompetentlikning zaruriy elementi sifatida ta’rifladilar [5]; K. Schildkamp ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish modelini ishlab chiqdi [6]. Uchinchisi — xalqaro tadqiqotlarning o‘qituvchi tayyorlash siyosatiga ta’siri: A. Schleicher [7], L. Darling-Hammond [8] yuqori natijali tizimlarda o‘qituvchi tayyorlashning tadqiqotga asoslanganligi va baholash kompetentligiga e’tibor berilishini ko‘rsatdilar; IEAning TEDS-M tadqiqoti bo‘lajak matematika o‘qituvchilari kompetentligini 17 mamlakatda qiyosiy o‘rgandi [9]. Xorijiy tadqiqotlarning umumiy xususiyati — ular umumiy baholash kompetentligiga qaratilgan bo‘lib, aynan xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashni alohida tizim sifatida qaramaydi va milliy kontekstga bog‘langan.

Xorijiy OTMlar amaliyoti. Finlyandiyada tadqiqotga asoslangan o‘qituvchi tayyorlash modeli doirasida xalqaro tadqiqotlar metodologiyasi baholash va didaktika kurslariga integratsiyalangan; Singapur Milliy ta’lim institutida “Baholash savodxonligi” majburiy modul sifatida o‘qitiladi; Estoniya universitetlarida bo‘lajak o‘qituvchilar PISA ma’lumotlar bazasi bilan amaliy ishlaydi; Germaniyada o‘qituvchi tayyorlash standartlariga diagnostik kompetentlik kiritilgan; Qozog‘iston pedagogika OTMlari o‘quv rejalariga “Funksional savodxonlikni shakllantirish” fani kiritilgan. Ushbu tajriba uch modelni ajratish imkonini beradi: integratsiyalashgan (mazmun mavjud fanlarga singdiriladi), modulli (alohida fan yoki modul) va aralash (asosiy modul + integratsiya + amaliyot); yuqori natijali tizimlarning aksariyati aralash modelni qo‘llaydi.

MDH mamlakatlari. Rossiyada G. S. Kovaleva rahbarligidagi tadqiqotlarda PISA modelidagi topshiriqlarni tuzish texnologiyasi va funksional savodxonlikning olti tarkibiy qismi bo‘yicha o‘quv-metodik materiallar yaratilgan [10]; 2019-yildan pedagogika OTMlari o‘quv rejalariga tegishli modul kiritilgan. Qozog‘istonda 2012–2016-yillarga mo‘ljallangan funksional savodxonlikni rivojlantirish milliy harakatlar rejasi doirasida o‘quv dasturlari, darsliklar va o‘qituvchi tayyorlash tizimi qayta ko‘rib chiqildi. MDH tadqiqotlarida e’tibor asosan o‘quvchilarda funksional savodxonlikni shakllantirish metodikasiga va amaldagi o‘qituvchilar malakasini oshirishga qaratilgan; TALIS komponenti va kasbiy refleksiya jihati ishlab chiqilmagan.

O‘zbekiston tadqiqotlari. Respublikamizda muammoga oid ishlarni uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh — pedagog kadrlar tayyorlash nazariyasi (R. X. Djurayev, U. Sh. Begimqulov, Sh. S. Sharipov, N. A. Muslimov, O‘. Q. Tolipov, U. I. Inoyatov va boshqalar) [11; 12]; bu ishlar umumiy metodologik asos bo‘lsa-da, aksariyati O‘zbekiston xalqaro tadqiqotlarga qo‘shilishidan oldin bajarilgan. Ikkinchi guruh — funksional savodxonlik va kompetensiyaviy yondashuvga oid dissertatsiya va qo‘llanmalar; ular asosan umumta’lim maktabi o‘quvchisiga qaratilgan. Uchinchi guruh — bevosita xalqaro tadqiqotlarga oid ishlar: A. A. Ismoilov, N. A. Karimov, Sh. Axunjanova va boshqalar PISA metodologiyasi va natijalarini tahlil qildilar [13; 14]; 2023–2026-yillarda PISA,

PIRLS, TIMSS natijalari, funksional savodxonlik va TALIS bo‘yicha o‘nlab maqolalar chop etildi, 2025–2026-yillarda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini xalqaro baholash dasturlari bilan ishlashga tayyorlash zarurati haqidagi dastlabki maqolalar paydo bo‘ldi [15]. Biroq bu ishlar asosan sharh va tavsiya xarakteriga ega; “xalqaro baholash kompetentligi” tushunchasi ilmiy muomalaga kiritilmagan, pedagogika OTMlari uchun modul dasturi, topshiriqlar banki va diagnostika vositalari ishlab chiqilmagan, TALIS bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorlash kontekstida o‘rganilmagan. Umumlashtirilgan holat 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Muammoning O‘zbekiston pedagogik tadqiqotlarida o‘rganilganlik holati

Jihat	O‘rganilgan	O‘rganilmagan
Pedagog kadrlar tayyorlash nazariyasi	Kasbiy kompetentlik tuzilmasi, modellar, shart-sharoitlar	Xalqaro tadqiqotlar tayyorlash mazmuni komponenti sifatida
Funksional savodxonlik	O‘quvchilarda shakllantirish metodikasi	Bo‘lajak o‘qituvchini bunga tayyorlash tizimi
Xalqaro tadqiqotlar natijalari	Natijalar sharhi, sabablar tahlili	O‘qituvchi tayyorlash mazmuniga talablar tizimi
Xalqaro topshiriqlar	Namunalar, tuzish tavsiyalari	Talabalar uchun topshiriqlar banki, keys, simulyatsiya
TALIS	Mohiyati va ahamiyati haqida maqolalar	Kasbiy refleksiya vositasi sifatida
Xalqaro baholash kompetentligi	Metodik kompetensiya doirasida tilga olingan	Tushuncha, komponentlar, mezon, daraja, diagnostika
Pedagogik tizim	Alohida tavsiyalar	Tajriba-sinovda tasdiqlangan yaxlit tizim

Pedagogika OTMlari amaliyoti. Hujjatlar tahlili quyidagilarni ko‘rsatdi: malaka talablarida xalqaro baholash va funksional savodxonlikni shakllantirish kompetensiyasi aniq ifodalanmagan; o‘quv rejalarida alohida fan yoki modul yo‘q — mavzular “Pedagogika”, “Fanni o‘qitish metodikasi” kabi fanlarda 2–4 soat hajmida sharh tarzida beriladi; fan dasturlari va o‘quv-uslubiy majmualarda PISA, PIRLS, TALIS ramkalari, topshiriqlar tuzilmasi, kodlash qo‘llanmalari aks etmagan; pedagogik amaliyot dasturlarida xalqaro modeldagi topshiriqlar bilan ishlash nazarda tutilmagan; diagnostika vositalari va mezonlar mavjud emas. Professor-o‘qituvchilar bilan suhbatlar ularning aksariyati xalqaro ramkalar bilan chuqur tanish emasligini va o‘zlari ham metodik yordamga muhtojligini, talabalar bilan suhbatlar esa ularning PISA haqida asosan OAV orqali reyting darajasida ma’lumotga ega ekanini, PIRLS va TALIS haqida ko‘pchilik hech narsa bilmasligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, ijobiy tendensiyalar — funksional savodxonlik bo‘yicha seminarlar, ayrim fanlarga PISA modelidagi topshiriqlar kiritilishi — kuzatilmoqda, biroq ular tizimsiz va alohida o‘qituvchilar tashabbusiga bog‘liq.

Shunday qilib, amaliyot tahlili tayyorlashning to‘rt komponenti bo‘yicha kamchiliklarni aniqladi: maqsadli komponentning yo‘qligi (malaka talablarida aks etmagan), mazmuniy komponentning

epizodikligi (alohida modul yo‘q), texnologik komponentning ishlab chiqilmaganligi (metodik ta’minot yo‘q), tashxis-natijaviy komponentning mavjud emasligi (diagnostika vositalari yo‘q). Aynan ushbu to‘rt komponent bo‘yicha kamchiliklar ishlab chiqilishi lozim bo‘lgan pedagogik tizim modelining tuzilmasini belgilaydi.

Xulosa

Xorijiy pedagogikada o‘qituvchining baholash va ma’lumotlar savodxonligi nazariyasi yetarli darajada ishlab chiqilgan va u bo‘lajak o‘qituvchining xalqaro baholash kompetentligini asoslash uchun nazariy tayanch bo‘la oladi; MDH mamlakatlari tajribasi funksional savodxonlik modulini OTM o‘quv rejasiga kiritish va topshiriqlar bankini yaratish bo‘yicha amaliy namunalar beradi; O‘zbekistonda jiddiy ilmiy zaxira mavjud, biroq bo‘lajak o‘qituvchilarni PISA, PIRLS va TALIS tadqiqotlariga tayyorlash yaxlit pedagogik tizim sifatida maxsus tadqiqot obyekti bo‘lmagan; pedagogika OTMlari amaliyotida bu tayyorlash epizodik va metodik ta’minlanmagan.

Ushbu xulosalar tadqiqotning ilmiy o‘rnini belgilaydi: mavjud nazariy asoslarni bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlash muammosiga tatbiq etish, “xalqaro baholash kompetentligi” tushunchasini asoslash, PISA, PIRLS va TALIS ni yagona tizimda birlashtiruvchi pedagogik tizim modelini ishlab chiqish va uni O‘zbekiston pedagogika OTMlari sharoitida tajriba-sinovdan o‘tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Stiggins R.J. Assessment literacy // Phi Delta Kappan. — 1991. — Vol. 72, No. 7. — P. 534–539.
2. Popham W.J. Assessment literacy for teachers: Faddish or fundamental? // Theory Into Practice. — 2009. — Vol. 48, No. 1. — P. 4–11.
3. DeLuca C., LaPointe-McEwan D., Luhanga U. Teacher assessment literacy: A review of international standards and measures // Educational Assessment, Evaluation and Accountability. — 2016. — Vol. 28, No. 3. — P. 251–272.
4. Xu Y., Brown G.T.L. Teacher assessment literacy in practice: A reconceptualization // Teaching and Teacher Education. — 2016. — Vol. 58. — P. 149–162.
5. Mandinach E.B., Gummer E.S. Data Literacy for Educators: Making It Count in Teacher Preparation and Practice. — New York: Teachers College Press, 2016. — 224 p.
6. Schildkamp K. Data-based decision-making for school improvement: Research insights and gaps // Educational Research. — 2019. — Vol. 61, No. 3. — P. 257–273.
7. Schleicher A. World Class: How to Build a 21st-Century School System. — Paris: OECD Publishing, 2018. — 296 p.
8. Darling-Hammond L. Teacher education around the world: What can we learn from international practice? // European Journal of Teacher Education. — 2017. — Vol. 40, No. 3. — P. 291–309.
9. Tatto M.T. et al. Policy, Practice, and Readiness to Teach Primary and Secondary Mathematics in 17 Countries: Findings from the IEA TEDS-M. — Amsterdam: IEA, 2012. — 288 p.
10. Ковалева Г.С. и др. Функциональная грамотность: учимся для жизни. Методические рекомендации. — М.: ФИОКО, 2020. — 68 с.

11. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. — Toshkent: Sano-standart, 2015. — 120 b.
12. Sharipov Sh.S. O‘quvchilar kasbiy ijodkorligi uzluksizligini ta’minlashning nazariyasi va amaliyoti: ped. fan. dokt. ... diss. — Toshkent, 2012. — 300 b.
13. Karimov N.A. PISA 2022 asosiy tadqiqotida matematik savodxonlik yo‘nalishi bo‘yicha test topshiriqlaridan namunalar va baholash mezonlari // Fizika, matematika va informatika. — 2024. — № 1. — B. 129–138.
14. Axunjanova Sh. PISA tadqiqotlari asosida o‘quvchilarning o‘zlashtirish natijalarini baholash tizimini takomillashtirish yo‘llari // Abdulla Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti ilmiy jurnali. — 2024.
15. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini xalqaro baholash dasturlari bilan ishlashga tayyorlashning zarurati // Zenodo. — 2026. https://doi.org/10.5281/zenodo.21379539